

КОВЧЕГ

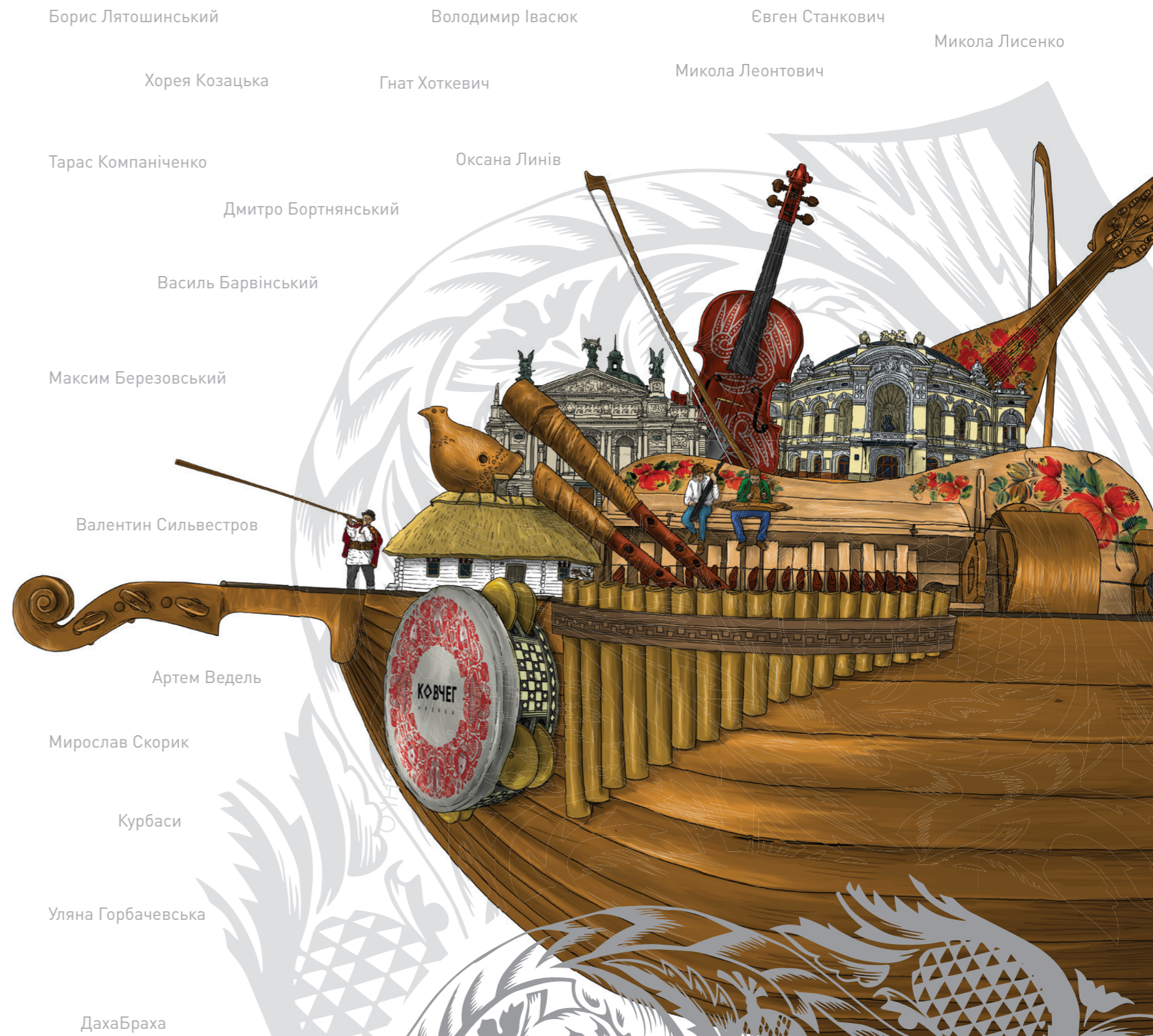
У К Р А Ї Н А
М У З И К А

◇ ТРАДИЦІЙНА МУЗИКА

◇ ДУХОВНА МУЗИКА

◇ МУЗИКА БАРОКО

◇ КЛАСИЧНА МУЗИКА

ЛЕОНТОВИЧ

Історія української музики — драматична і часто трагічна.

А біографія одного з її найкращих представників — композитора Миколи Леонтовича, автора легендарного «Щедрика» — є символом того, що відбувалося з культурним простором цієї країни впродовж багатьох століть.

Якщо ти — геніальний митець, перед тобою відкривалися два шляхи — їхати в столицю метрополії розбудувати імперський культурний простір або на Соловки чи в Мордовію... Або постріл у потилицю — 1921 р., за наказом радянського уряду, Миколу Леонтовича було підступно вбито агентом ВНК (Всеросійська надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією) Афанасієм Грищенком:

«Він попросився переночувати. Йому дали вечеряти, постелили в одній кімнаті з Миколою. Леонтович тоді працював до 5 години ранку над однією із хорових мініатюр. І коли закінчив роботу та ліг спати, чекіст вичекав ще півгодини і здійснив свою чорну справу. Це був точковий відстріл української інтелігенції, спланована політика знищення нашої культурної еліти».

Найпопулярніша різдвяна мелодія світу «Carol of the bells» — насправді давня українська щедрівка в обробці класика української академічної музики, але ніхто у світі цього не знає. І це знаково для всієї української культурної спадщини — вона багата і прекрасна, але мало кому відома. Навіть самим українцям.

Культура — це справжня політика. Музика — зброя, а хор — то вже культурна армія. І це добре розумів Симон Петлюра, голова Директорії новоствореної Української Народної Республіки, коли сто років тому відправив хор Кошиця у світове турне повідати світові про невідому землю — Terra Ucrainica. Наскільки дієвою є така армія, можна переконатись, читаючи відгуки світової преси про це турне. За період з 1919 по 1924 роки Українська Республіканська Капела під орудою Олександра Кошиця дала понад 600 концертів у 200 найпрестижніших концертних залах сімнадцяти країн світу — і світ затамував подих від здивування, а «Щедрик» став різдвяним гімном планети.

МУЗИКА – ЗБРОЯ!

ІВАСЮК

Володимир Івасюк — автор найпопулярніших українських естрадних гітів «Червона рута», «Водограй», «Я піду в далекі гори» та багатьох інших. Закатований КДБ у тридцятирічному віці — 24 квітня 1979 року зник за нез'ясованих обставин, 18 травня його тіло знайшли повішаним у Брюховицькому лісі поблизу Львова.

А якби Івасюк залишився живим?

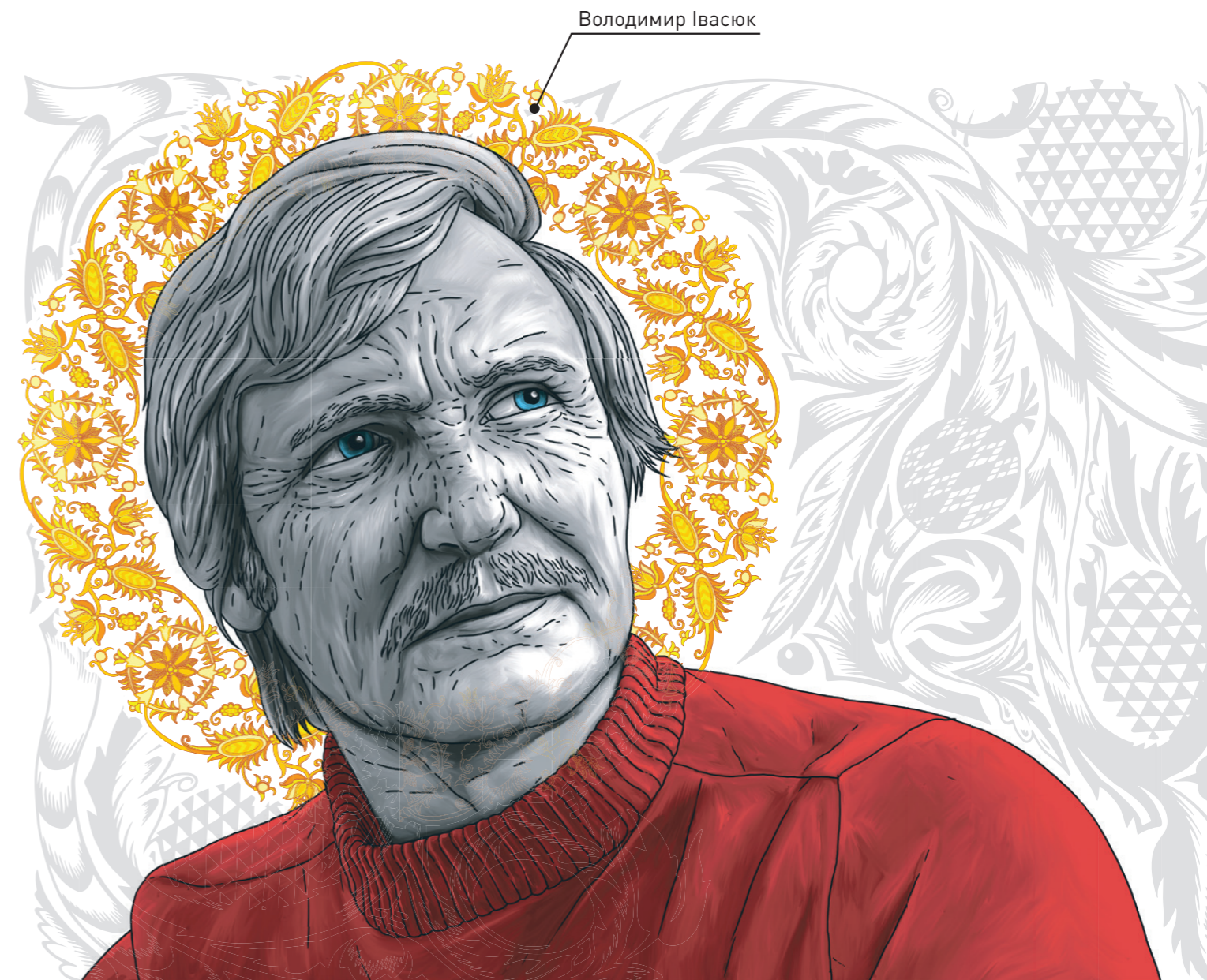
Якщо б продовжував творити пісні, писати академічні твори для симфонічного оркестру, їздити на гастролі світом? Де б була зараз Україна і українська культура? Де б вона нині була, якби не втоплена в крові Січ, спалений до тла Батурин, Валуєвські циркуляри і Емські укази, Голодомор і Розстріляне Відродження?

Леонтович triumфував би в найпрестижніших концертних залах, Стус отримав би Нобелівську премію з літератури, Івасюк створив би власний іменний оркестр і гастролював світом, щороку отримуючи Grammy і Оскари за найкращі звукові доріжки до фільмів.

На жаль, біографія Івасюка — це ще одна трагічна доля в історії української культури. Ще одне свідчення того, що коїлось на цій території з усіма її геніями. Історія його загибелі так схожа на історію ще одного українського hit maker-а Миколи Леонтовича: якщо ти геніальний, то маєш служити імперії. А якщо відмовляєшся — тебе просто знищать.

Володимир Івасюк народився в провінційному буковинському містечку Кіцмань. Хлопчика назвали Володимиром — на честь батькових улюблених поетів Сосюри та Самійленка. За таке коротке життя композитор написав 107 пісень, 53 інструментальних твори, створив музику до кількох спектаклів.

Це він сказав: «Ми, українці, з колиски стаємо націоналістами, якщо матері співають нам українські колискові. Тому нас перевиховують у концтаборах».

І В А С Ю К – Ж И В И Й !

- ◇ ТРОЇСТІ МУЗІКИ
- ◇ ОБРЯДОВІ ПІСНІ
- ◇ КОЛЯДКИ
- ◇ ВЕСІЛЬНІ
- ◇ КОЛИСКОВІ
- ◇ УКРАЇНСЬКІ ІНСТРУМЕНТИ

Традицію як велетенський архів законів виживання й еволюції передавали колись з рук в руки, від серця до серця: бабусі вчили онучок заговорювати воду, вишивати низинкою, проганяти русалок, пекти весільний коровай і голосити за померлими.

Цілий український кóсмос, упорядкований нашими дідами-прадідами, засланий тепер у культурну резервацію і ховається у підвалах музейних фондів і нашої родової пам'яті. Той унікальний мікрокосм, де кликали весну, шукали цвіт папороті, де весілля гуляли тижнями, а на похоронах співали улюблені пісні небіжчика, не встояв під ударами цивілізації.

Традиційна культура — це не декоративне мистецтво, а своєрідна народна духовна практика, де вишивки є мандалами, а простенькі мелодії на три ноти — мантрами-молитвами. Це народний спосіб увійти в зону серця, де чисто й затишно, як удома в мамі.

Найдавніші музичні інструменти, знайдені на території України, походять із доби палеоліту — їм приблизно 18 000 років. Вони є свідченням того, що праукраїнці творили музику споконвіків.

На фресках XI століття в Софії Київській зображені музиканти, що грають на духових, ударних і струнних (подібних до арфи і лютні) інструментах, а також скоморохи, що танцюють. Ці Софіївські фрески — німі свідки багатой музичної культури Русі.

Найдавнішими зразками української музики є народна музика дохристиянського періоду — пісні календарного циклу. Їх створили слов'яни — племена хліборобів, скотарів і воїнів, що поклонялися Сонцю, стихіям, предкам і своїм богам. У цих піснях — увесь їхній світогляд, уявлення про світобудову, їхня віра і мрії.

Щодо особливостей українського мелосу й музичних уподобань українців, то їх точно підмітив арабський мандрівник Павло Алеппський (син Антіохійського патріарха), який у 1654–1656 роках відвідав Україну: вони пристрасно люблять...ніжні і солодкі мелодії.

Найпопулярнішими українськими народними музичними інструментами можна вважати кобзу і бандуру. Бандура навіть мала шанс отримати міжнародне визнання — у XVIII ст. вона поширюється в Росії. Це підтверджують згадки про продаж бандур у петербурзьких салонах музичних інструментів. Наприклад, у газеті «Санкт-Петербурзькія вѣдомости» (№ 74, 1772 р.) є оголошення інструментального майстра Екгольма, який пропонує публіці «найкращі інструменти, як-то: скрипки, бандури, ліри».

ТРОЇСТІ МУЗІКИ

Без них не відбувалось жодне народне свято — чи то весілля, ярмарок, чи навіть похорон. Народний ансамбль, що складався із скрипки, басолі і бубна (в центральних областях), та скрипки, цимбалів і бубна (на заході України), і виконував переважно танцювальні мелодії — «ікона» традиційної української інструментальної музики.

Музиканти мали особливий статус — були посередниками між світами (щось на кшталт мольфарів). Адже вміння народжувати таку божевественну субстанцію, як музика, філігранно грати на інструменті, зачаровуючи своєю грою всіх присутніх, робило їх «непростими» людьми з природними здібностями.

Гуцули стверджують, що музика вмирає так само важко, як і мольфари, бо мають заграти перед Смертю на розпеченій скрипці розпеченим смичком.

Отримати запрошення в капелу троїстих музика міг лише після іспиту перед громадою. Для цього треба було майстерно відтворити на інструменті будь-яку мелодію, що її наспівала «народна конкурсна комісія».

ОБРЯДОВІ ПІСНІ

Традиція — це Жінка.

Увесь ритуальний рік тримався на жінці — виводити щедрівки і веснянки, купальські й весільні, похоронні голосіння і колискові; приготувати Святу вечерю, напекти пасок, розмалювати писанки, вишити сорочки і рушники, спекти весільний коровай, поголосити за померлими. Жінка — вісь, на якій тримався український космос.

Ритуальні пісні, які співала жінка, — це пісні-вібрації, створені ще тоді, коли Сонце було богом; пісні-мантри — жорсткі, не сентиментальні, співані не заради розваги «білим» звуком — тим, що народжується десь у глибинах нутра. Цей звук природній і земний, як завивання вовчиці чи поскрипування старого дуба, та водночас сакральний, як справжня молитва, що може зцілювати, проганяти злих духів, страхи і сумніви.

КОЛЯДКИ

Перші колядки співали на честь бога новонародженого сонця — Коляди. Густинський літопис XVII ст. стверджує, що «Коляди празник прескверний випадає на 24 грудня. Цього біса шануючи, простолюдини сходяться у надвечір'я Різдва Христового і співають пісні. Різдво Христове згадують, але більше Коляду-біса величають». Інше ім'я цього божества — Дажбог (Даждьбог), тому нерідко в зимових обрядових піснях можемо почути приспів «Ой, дай Боже».

У день зимового сонцестояння змій Коротун з'їдає старе світило, і тоді народжується нове Сонце. Колядники намагаються захистити новонародженого і прогнати Коротуна, тому щойно на небі сходить Зоря, ходять від хати до хати, аби сповістити людям про його народини. А символічне зображення нового Сонця — різдвяну зізвду — носять зі собою.

Щедрують переважно дівочі гурти, а колядують, зазвичай, мішаним складом. Усе в цій колядницькій містерії закручується довкола магії родючості («сійся, родися, жито-пшениця») через магiю слова — колядки і віншівки відіграють функцію магiчних заклинань на добрий урожай і щасливий новий рік. Як стверджують дослідники, «колядки за своєю генезою — це первісні магiчні формули, де закликач-колядник є актором-провідником і під час колядування грає роль вищої сили».

ВЕСІЛЬНІ

Від Покрови до Пилипівки українці квасили капусту, теребили квасолію, палили бадилля на городах, а ще справляли весілля. Цей ритуал розпанахує життя на «до і після», нагло вриваючись у нього яскравим карнавальним весільним поїздом: завітчане гильце з короваєм-раєм попереду, за ним молода пара в стрічках і намистах, далі мальовані скрині з посагом на возах, веселі свати, перев'язані червоними рушниками, троїсті музики з бубном і цимбалами.

Троїсті музики були головними музичними героями українського весілля. Саме їм віддавали найсакральнішу частину короваю — коровайне дно. Адже на дно завжди насипали овес (щоб молоді були дужі та здорові, як коні від вівса), жито (символ життя) і мак (оберіг від нечистої сили), у ньому запікали монети (щоб молоді були багаті) і яйця (символ продовження роду).

Утім, музика супроводжувала весь весільний обряд від початку і до кінця: співали, коли плели вінки, коли місили тісто на коровай і закладали його в піч, коли одягали молоду чи проводжали молодят до комори на першу шлюбну ніч.

Ладканки — народна назва весільних обрядових пісень, типових для західного регіону (Бойківщина, Лемківщина, Закарпаття і Покуття). Такі пісні були своєрідним музичним супроводом до обряду — наприклад, супроводжували одягання весільного вінка. Вони так і називалися — «До барвінку», «До вінка», «До печі». Ладканки також виконували при зустрічі молодого з молодою. Пісенний діалог між свахами нареченого і дружками нареченої називався «владкування молодої» — це коли свахи просять дозволу, «аби бояри сіли», і молодий урешті міг зайняти своє місце біля молодої.

КОЛИСКОВІ

Українські колискові — це окрема планета, на якій живуть Ніжність, Турбота і Безумовна Любов. А ще магичні істоти — Сон і Дрімота та різні тотемні тварини — котики-муркотики, гуси-лебеді, зозульки і гулі.

Коліскові генетично близькі до замовлянь, а також до джазових імпровізацій — жінка брала дитину на руки і творила свою колискову в режимі прямої трансляції із самого серця. Тож часто колискові були імпровізацією під настрій, а тому не мали строгого канону — у них іноді відсутня рима, кількість рядків у строфах довільна, зате багато протяжних медитативних рефренів (оцього фірмового а-а-а), тавтологій (люлі-люлі, гойда-гойда).

Вони одноголосні, як церковні монодії (монодичний спів характерний для ранньохристиянського періоду), монотонні, як медицина на звук «ОМ», і безмежні, як Всесвіт, бо вміщають увесь космічний запас безумовної материнської любові.

УКРАЇНСЬКІ ІНСТРУМЕНТИ

Більшість українських народних музичних інструментів походять із часів Русі. Але навіть запозичені (як ось, наприклад, скрипка) стають «своїми», оскільки набувають тут власних унікальних виконавських традицій.

Український музичний інструментарій — дуже багатий і різноманітний. Це духові, ударні та струнні інструменти:

- ◇ духові (те, у що українці люблять дуети) — пищики, свищики, сопілки, флоєрки, телінки, денцівки, зозульки, ріжки, дудки. Okремо варто згадати козу — українську волинку, і трембіту — найдовший у світі інструмент (від 2,5 до 8 метрів);
- ◇ ударні (те, у що потрібно бити, аби тримати ритм) — торохавка, калатало, вертушка, брязкальця, бубон, бугай, барабан і багато-багато інших;
- ◇ струнні — кобза, бандура, басоля, домра, скрипка, ліра, цимбали, цитра і торбан (або «панська бандура»).

Саме струнні інструменти — бандура, кобза, скрипка, басоля, цимбали — є знаковими для української музичної культури. Особливої уваги заслуговує такий інструмент, як торбан.

Торбан подібний до бандури, але складніший за конструкцією і технікою гри, був популярним в українських шляхетських колах — при дворах Любомирських, Вишневецьких, Радзивілів, Острозьких. Якщо в Західній Європі на торбані грали лише професіонали, то в Україні він став популярним і в народі.

Торбан був привілейованим інструментом козацької старшини. Грою на кобзі і торбані володіли Богдан Хмельницький, Іван Мазепа (який сам складав пісні та думи і мав на службі бандуриста Галоскевича), Іван Самойлович. На бандурі грали Костянтин Острозький, Григорій Сковорода.

- ◇ РАННЯ ДУХОВНА МУЗИКА
- ◇ ПРИДВОРНІ КАПЕЛИ І СКОВОРОДА
- ◇ БОРТНЯНСЬКИЙ, БЕРЕЗОВСЬКИЙ І ВЕДЕЛЬ
- ◇ КОБЗАРІ

ДУХОВНА
МУЗИКА
◇
МУЗИКА
БАРОКО

ДУХОВНА МУЗИКА

Українці співали «завжди, і нині, і повсякчас» — у роботі, при святі й під час молитви. У полі, на княжих дворах і по церквах. Найдавніші з відомих сьогодні зразків музики походять з епохи Середньовіччя — доби Русі. На той час музикування розвивалось у трьох напрямках: народна музика, яку творили люди землі, лісу і природних стихій; музика княжих дворів, яку укладали барди або ж музиканти-актори (скоморохи), і церковна, що була частиною богослужінь.

Традиція церковного хорового співу прийшла у Русь із Візантії і на той час виконувала функцію «академічної» музики. При церквах і монастирях діяли спеціальні школи співу. Музичні твори записували особливою нотацією — знаменами, крюками (своєрідні музичні ієрогліфи). Знаменна нотація відображала лише напрямок руху мелодії, тому читати мелодії могли тільки найдосвідченіші співаки, а традицію співу передавали з уст в уста.

Ідеалом церковної музики доби середньовіччя був медитативний унісонний хоровий спів. Він символізував «єдину істину» без жодних сторонніх домішок і мав на меті вивільнити душу від земних турбот, допомогти людині ввійти в унісон з божественними вимірами. Такий тип співу (т. зв. монодія) панував в українській церковній музиці понад 500 років (з кінця X і аж до XVII століття), допоки не вибухнуло пишне багатоголосе бароко.

І якщо григоріанські хорали добре відомі широкому загалу, то українська монодія, ірмоси, знаменні наспіви Києво-Печерської лаври — уся наша унікальна духовна спадщина — ще чекають свого відкриття.

МУЗИКА БАРОКО

Епоха бароко в Україні — це час утворення української козацької держави і період розквіту українського мистецтва — музики, літератури, архітектури.

А ще це епоха руйнівних воєн, які врешті призвели до падіння козацької України та перетворення її на провінцію Російської імперії. Драматичний дух епохи бароко — дух ґрандіозних духовних поривань і водночас усвідомлення ілюзорності й марноти всіх земних досягнень, — якнайточніше резонував із реаліями бурхливої історії тогочасної України. І якщо в Західній Європі бароко тривало декілька десятиліть, то в Україні ця епоха розтягнулася майже на двісті років — упродовж XVII і XVIII ст., та мала визначальний вплив на формування модерної української самосвідомості.

У сфері професійної музичної культури центральне місце й надалі займає хоровий церковний спів. Однак і тут відбулися значні зміни — після століть домінування медитативної одноголосної монодії епоха бароко здійснила революцію і запропонувала світові пишну багатоголосність. Партесний хоровий спів, що розвинувся в самобутню українську традицію (одночастинний партесний концерт), на перше місце ставив уже не так молитивно-медитативні, як естетичні аспекти: філіґранну й високомайстерну поліфонію 8, 12, 16, а іноді й 24 голосових партій у пишному хоровому виконанні.

Партесний спів — різновид багатоголосного (найчастіше чотириголосного) хорового виконання а саррелла за окремими голосами-партіями (партесами). Оскільки в православній літургічній традиції інструментів категорично не використовували, хорові концерти стали тим унікальним жанром, що замінив українцям симфонію.

Ті сотні композицій української партесної музики епохи бароко, які дійшли до нас, — твори анонімні. Вони, за монашою традицією, є свідченням самозреченої праці творців «на славу Божу». Але наприкінці XVII ст. з'являються професійні українські композитори західного зразка, і їхні прізвища нам уже добре відомі — Микола Дилецький, Феофан Прокопович, Максим Березовський, Дмитро Бортнянський та інші.

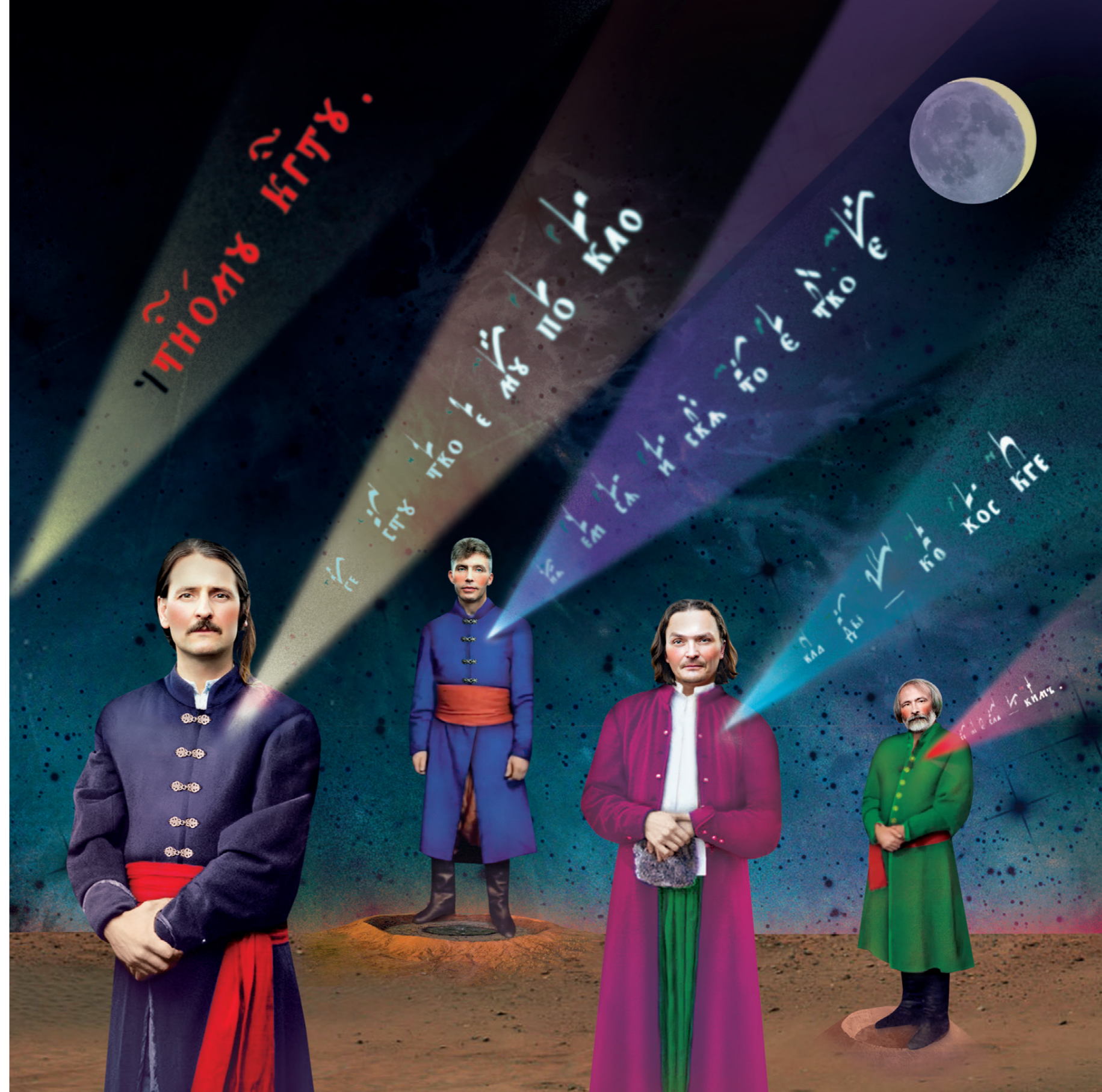
*Марко Роберт Стех (Торонто, Канада)
письменник, літературознавець, культуролог,
автор і ведучий програми «Очима культури»*

РАННЯ ДУХОВНА МУЗИКА

Із кінця XVI ст. до нас дійшли рукописні ірмологіони — збірники літургійної музики до всіх свят річного циклу, записані київським знам'ям. До цього часу в Україні формувались місцеві традиції церковного співу — у практиці богослужінь використовували не лише давні візантійський, болгарський, київський, печерський, а також межигірський, львівський, волинський та інші наспіви.

Унікальні «музичні артефакти» української духовної музики:

- ◇ монодія — одноголосні медитативні пісні, що не передбачають жодної гармонізації;
- ◇ ірмоси — традиційний український духовний спів; духовні гімни, які виконують під час літургії; перша строфа в кожній з дев'яти пісень канону, що прославляють священні події або особи;
- ◇ знаменний розспів — система давніх православних культових співів XII–XVII ст.; назва походить від старослов'янського співацького знака — «знам'я» (ст.-сл. знама); спочатку одноголосний, але згодом розвинувся в межах системи осьмогласія; мелодика спирається на рівномірний поступальний рух у межах кварта або квінти; ритм несиметричний, визначений текстом; розрізняють київський, грецький і болгарський розспіви;
- ◇ канти — популярні в Україні в XVI–XVII ст. трьохголосні пісні (тогочасні шлягери), авторами яких часто були самі викладачі та студенти семінарій. У час канікул вони організовувалися в гурти і мандрували Україною, заробляючи собі на прожиток співанням кантів, псалмів і простенькими виставами. Канти були дуже популярними, тематично поділялись на духовні і світські (ліричні, сатиричні), а тому їх виконували як на вуличних концертах і в театральних виставах, так і під час богослужінь.

ПРИДВОРНІ КАПЕЛИ І СКОВОРОДА

Доба бароко в Україні знаменна розвитком придворного музичного мистецтва. У цей період розгортають свою діяльність магнатські придворні оркестри і капели.

Із XVI ст. збереглися відомості про українських придворних музикантів — виконавців на лютнях і бандурах — при королівських і панських дворах Польсько-Литовського князівства. Із другої половини XVII ст. найбільш обдарованих дітей відбирали до капел царського двору Росії. Для того, щоб українські діти приїжджали з певною музичною підготовкою, згідно із спеціальним розпорядженням царського уряду, у Глухові в 30-ті роки XVIII ст. відкрили школу співу та інструментальної музики (тут навчали скрипалів, гусярів, бандуристів). Щорічно зі школи відправляли десятеро найталановитіших дітей до Придворної співацької капели в Санкт-Петербурзі. Ця капела складалася з найкращих співаків імперії, і більшість з них були українцями (окрім Глухівської школи, їх набирали також у Новгород-Сіверському, Чернігові, Переяславі, Києві, Полтаві, Харкові і Ахтирці.).

Придворним музикантом свого часу був і Григорій Сковорода — випускник Київської академії та Петербурзької співацької капели, викладач Харківського музичного колегіуму. У його творчому доробку, окрім байок і філософських творів, є також музика до літургій, пісні «Стоїть явор над горою», «Ой ти, птичко жолтобоко», «Всякому городу нрав і права», псалми і канти.

БОРТНЯНСЬКИЙ, БЕРЕЗОВСЬКИЙ І ВЕДЕЛЬ

Видатні українські композитори епохи бароко і класицизму — Дмитро Бортнянський, Максим Березовський і Артем Ведель. Це вони ввели стиль європейського класицизму не тільки в українську, але й російську музику. Виховані на традиціях українського партесного співу, створили шедеври духовних хорових концертів і були авторами перших у Східній Європі симфоній та інструментальних творів інших жанрів.

Дмитро Бортнянський і Максим Березовський — обоє народилися в Глухові (столиці тогочасної української музичної освіти) в родинях козацьких старшин. Обоє мали унікальні вокальні дані, а тому опинилися у Петербурзі в придворній півчій капелі. Як винятково обдарованих вихованців, їх згодом відправили навчатись до Італії.

Дмитро Бортнянський вже у 12-річному віці брав участь в оперних постановках придворного театру (співав жіночі партії). У Болонській музичній академії навчався в того самого педагога, що й Моцарт — у композитора падре Мартіні. Згодом очолив Петербурзьку придворну співацьку капелу — як адміністратор, диригент і композитор.

За визначний внесок у світову музичну спадщину на фасаді Болонської музичної академії встановлено меморіальну дошку на честь Максима Березовського. Після Моцарта Березовський став другим композитором-чужинцем, пам'ять якого вшановано у цьому всесвітньо відомому центрі мистецтв.

У той час, коли українські композитори розбудовували культурне життя інших імперій, музична діяльність в самій Україні зазнавала утисків. 1797 р. царський указ заборонив виконувати в церквах будь-яку музику, окрім літургійної. А позаяк церкви в Україні традиційно були місцем сходін, концертів і репетицій, то указ паралізував традиційне музичне життя на українських землях. Один за одним припиняли діяльність професійні музичні колективи, а композитори, які не хотіли виїжджати з України, опинялися без засобів до існування, ставали жертвами переслідувань, як Артем Ведель — ще один видатний український композитор цієї епохи.

КОБЗАРІ

Кобзарське тогочасне мистецтво трималося на трьох стовпах: сліпих старцях, козаках-кобзарях і на придворних капелах бандуристів.

Старці-лірники і кобзарі проходили багаторічну фахову підготовку і з кінця XVII аж до початку XX ст. нерідко об'єднувалися в цехи. Такі братства дотримувалися суворих законів, викладених у спеціальних книгах. Висока християнська мораль, патріотизм, строгі вимоги до техніки виконання та репертуару, пошана до інструменту — основні статті таких «кобзарських конституцій». Усередині цехів діяла струнка ієрархія: на чолі стояв (пра)панотець-цехмайстер, а цеховики поділялися на старців, кобзарів (бандуристів), лірників, стихівничих і поводитирів.

Учні переймали музичні твори від учителя (панотця) або ж вивчали з книжок. «Вустинська книга» і «Кахтирі» слугували водночас збірками моральних настанов, підручниками з вивчення «лебійської говірки» — особливої таємної мови кобзарів — і посібниками з опанування кобзарського мистецтва. Стати кобзарем можна було лише після іспиту на кобзарських сходинах у присутності панотців та інших виконавців. Від учня вимагали майстерного публічного виконання великої кількості дум, псалмів, плачів і голосінь, жартівливих пісень і танців.

Кобзарські цехи діяли на Гетьманщині, Слобожанщині (цехова організація незрячих народних виконавців проіснувала тут до 20–30-х років XX ст.). Важливим центром мандрівного кобзарства була Почаївська лавра, де у вересні відбувалися сходина в день звільнення Почаєва від турків і на престольне свято Успіння Богородиці. То були своєрідні кобзарські фестивалі, на яких традиційним стало виконання думи про Почаївську Божу Матір «Ой, зійшла зоря».

Виняткове значення мала музика на Січі. Запорожців, що втратили зір у боях або в полоні, зараховували до полку музикантів, при якому у XVIII ст. існувала школа. Тут майбутніх кобзарів навчали музичної грамоти, церковного співу та гри на інструментах полкових оркестрів, а також на кобзі, торбані, бандурі. Із 1770 р. школа була перенесена на Орловщину і проіснувала там аж до знищення Січі.

Про січових бандуристів-характерників збереглося чимало легенд: кажуть, що своїм виконанням вони знеболювали рани, повертали сили виснаженим тривалими боями козакам. Відомі непоодинокі випадки важливої розвідницької ролі сліпих кобзарів — Божих людей, для яких, за тогочасною традицією, кордонів не існувало. Вони передавали важливі відомості полоненим козакам у ворожому стані, співаючи думи та пісні.

- ◇ ЛИСЕНКО І
ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ
- ◇ БАРВІНСЬКИЙ
- ◇ ЛЯТОШІНСЬКИЙ І
РЕВУЦЬКИЙ
- ◇ СИЛЬВЕСТРОВ, СКОРИК,
ГРАБОВСЬКИЙ
- ◇ ТУРКЕВИЧ, ДИЧКО,
ПОЛЬОВА
- ◇ СТАНКОВИЧ

Академічна музика в сучасному трактуванні бере початок у ХІХ ст. 1862 року Семен Гулак-Артемівський завершує одну із найпопулярніших українських опер — «Запорожець за Дунаєм». У Києві та інших містах відкриваються консерваторії. Микола Лисенко започатковує національну академічну школу. Паралельно українська музика розвивається на західних теренах у межах Австро-Угорської імперії.

Міжвоєнний період (ще досить вільні 1920-ті рр.) був часом блискучого розвитку музичної культури в підрадянській Україні. Випускники Київської консерваторії Борис Лятошинський і Левко Ревуцький створюють новий потужний канон в українській класичній музиці. І навіть попри сталінський терор та обов'язкові вимоги (із 1930-х рр.) писати музику лише в «зрозумілому масам стилі «соціалістичного реалізму», українські композитори першої половини ХХ ст. створили нову українську школу високоякісної модерної музики та виховали ціле покоління талановитих наступників.

Основними героями музичного життя Галичини на початку ХХ ст. були композитори Станіслав Людкевич і Василь Барвінський. На основі створеної ними школи вже у міжвоєнний період з'явилась нова генерація молодих митців — Стефанія Туркевич, Микола Колесса, Анатолій Кос-Анатольський.

У царині церковної музики важливим був т. зв. Перемиський музичний осередок. Із нього вийшов, до прикладу, Михайло Вербицький, автор симфонічних увертур і музики до гімну України.

Уже в 1960-х рр. в національній музичній традиції з'являються нові течії: ультрамодерний «Київський аванґард» (Валентин Сильвестров, Леонід Грабовський та ін.), «нова фольклорна хвиля» (Мирослав Скорик, Євген Станкович та ін.).

Але в СРСР, в умовах тоталітарного контролю над культурою, твори навіть найвідоміших українських композиторів ХХ ст. часто забороняли або просто не виконували, а відтак багата традиція української академічної музики того періоду була практично не відомою.

*Марко Роберт Стех (Торонто, Канада)
письменник, літературознавець, культуролог,
автор і ведучий програми «Очима культури»*

ЛИСЕНКО І ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ

Нащадок старшинського козацького роду, основоположник української класичної музики **Микола Лисенко** виріс в аристократичному середовищі (першою мовою маленького Микола була французька). Однак його бабуся дуже любила українські народні пісні й казки, якими малий заслуховувався. Тому не дивно, що згодом композитора повністю заповонила стихія народного мелосу. Він невтомно збирав народні пісні (його товаришем у фольклорних експедиціях був Павло Чубинський — автор тексту національного гімну), створив понад 500 обробок для хору, а також видав декілька збірок власних аранжувань.

Та й свої композиції Лисенко творив переважно на основі українських народних мелодій. Він був передусім майстром вокальних жанрів — солоспівів, хорових кантат, опер. Але писав і фортепіанні, камерні та симфонічні твори. Серед учнів Лисенка — такі майстри, як Кирило Стеценко і Микола Леонтович, автор славнозвісного «Щедрика».

Саме Лисенко написав першу історичну оперу «Тарас Бульба», започаткував новий жанр дитячої опери («Коза-дереза», «Пан Коцький»), створив музичний цикл на вірші Тараса Шевченка, який містить 86 композицій (романси, солоспіви, хори, кантати), заснував вищий музичний заклад — українську музично-драматичну школу (згодом інститут) у Києві.

Семен Гулак-Артемівський — виходець зі священничої родини, навчався в Київській духовній семінарії. За чудовий дискант (високий дитячий голос) його відразу прийняли до митрополичого хору у Софійському соборі. У 1838 р. студента середнього курсу духовної семінарії запросив на навчання до Петербурзької придворної півчої капели її викладач, відомий російський композитор М. Глінка (поселив у власному домі й займався з ним вокалом, готуючи до оперної сцени). Продовжив освіту майбутній композитор у Парижі та Флоренції, а, повернувшись до Петербургу, протягом двадцяти років був солістом найпрестижнішого російського театру — імператорської Маріїнки.

Справжнє визнання йому принесла опера «Запорожець за Дунаєм», написана на сюжет, запропонований істориком М. Костомаровим. У 1863 р. її вперше виконали українською мовою провідні солісти Маріїнського театру — у ролі козака Івана Карася виступив сам автор. Спів у цій опері органічно поєднує ознаки української народної пісні, романтичного побутового романсу та італійської віртуозної вокальної техніки *bel canto*. Дату прем'єри — 14 квітня 1863 р. — дослідники називають днем народження української опери.

Микола Лисенко

Семен Гулак-Артемівський

БАРВІНСЬКИЙ

Визначний український композитор, педагог, громадський діяч і науковець Василь Барвінський є знаковою фігурою для української музики. Син посла австрійського парламенту Олександра Барвінського і диригентки «Тернопільського Бояна» Євгенії Барвінської, з якою вперше вийшла на сцену Соломія Крушельницька.

Здобувши блискучу освіту в Празькій консерваторії як піаніст і композитор, мав перспективу залишитися в Європі, але повернувся на рідну землю і у 27 років очолив Вищий музичний інститут ім. Лисенка у Львові. На цій посаді перебував майже чотири десятиліття.

Завдяки його зусиллям розширилась мережа музичних навчальних закладів для українців, викладання набуло якісно іншого фахового рівня і національного характеру, змінилися традиції концертного виконавства згідно з найсучаснішими європейськими тенденціями, а українська музика стала актуальною й конкурентоздатною на сценах Європи і Америки.

Його власні твори, витончені, ліричні, імпресіоністично-сецесійні, друкували найпрестижніші нотні видавництва від Universal Edition в Ляйпцігу до Японії.

У 1939–1941 роках Василь Барвінський — голова Львівської філії Спілки композиторів України, його рецензії друкують у кількох десятках газет і журналів. За це композитор поплатився сфабрикованим звинуваченням у шпигунстві одразу для двох розвідок і, як наслідок, 10-річним засланням у мордовські табори, а ще вибитою під час численних нічних допитів згодою — знищити всі свої твори...

Під час заслання в Мордовії Барвінського комісували на роботу до табірної клубу за віком та через інвалідність (а йому на той час було 70 років!), де він не переставав активно займатись улюбленою справою — організував самодіяльні колективи, навчав засуджених музичної грамоти, творив музику. Своє перебування в ув'язненні Барвінський жартома називав курортом і писав у листах до доньки Лисенка Ради: «Я не звик піддаватись депресії, по словам Лесі Українки «Contra spem spero»... Здаватись і опускати крила я не звик. Не люблю і жалітись на незavidну долю».

І навіть після повернення з неволі, важкохворий, знеможений, позбавлений праці, усунутий з усіх мистецьких і суспільних процесів, композитор з пам'яті невтомно відтворював знищені композиції.

Василь Барвінський

ЛЯТОШИНСЬКИЙ І РЕВУЦЬКИЙ

Ім'я видатного українського композитора і одного з провідних симфоністів ХХ століття **Бориса Лятошинського** дослідники світової музичної культури ставлять в один ряд з іменами Дмитра Шостаковича, Бели Бартока, Кароля Шимановського.

Виходець з учительської родини в Житомирі, здобув дві вищих освіти — юридичну й музичну. У 1919 році закінчив Київську консерваторію і до кінця життя був її професором.

Лятошинський не вкладався в прокрустове ложе радянської ідеології. Його твори, зокрема опера «Золотий обруч» за повістю І. Франка «Захар Беркут», були занадто складними для масової свідомості й замало оптимістичними. Спілка композиторів України влаштувала судилище, на якому твір Лятошинського охрестили «антинародним і назвали формалістичним мотлохом, який треба спалити».

Музика Лятошинського складна — він принципово не погоджувався опускатися до примітиву. Під впливом модерністів ХХ ст., французьких імпресіоністів, західноєвропейського експресіонізму творив українську музику нової естетики.

Левко Ревуцький — видатний український композитор і педагог. Доктор мистецтвознавства, академік АН УРСР, народний артист і лауреат державних премій.

За спогадами самого композитора, у чотири роки він вже знав ноти. За абсолютний слух його жартома прозвали Камертоном. Із п'яти років навчається гри на фортепіано, а згодом його вчителем буде сам Микола Лисенко.

Із 1907 студіює право в Київському університеті. Відтоді походять його перші твори для фортепіано. 1916 року Ревуцький паралельно закінчує консерваторію.

Разом з Лятошинським Ревуцького вважають найвпливовішою постаттю української музики своєї епохи. Насамперед він є автором великих музичних форм — симфоній, концертів для фортепіано, сонат. Його композиторський стиль — це синтез народного мелосу і традицій професійної музики, ліричності і складної гармоніки. Це золотий фонд української класики, а Друга симфонія і фортепіанний концерт — перші значні твори таких жанрів в українській музиці.

Ім'я Ревуцького носять музичні колективи і заклади. Щорічно наприкінці лютого відбувається вручення Премії ім. Л. М. Ревуцького від Міністерства культури України.

СИЛЬВЕСТРОВ, СКОРИК, ГРАБОВСЬКИЙ

Валентин Сильвестров — найяскравіший представник сучасної композиторської школи. Лауреат Державної премії ім.Т. Шевченка, народний артист України.

Вчився композиції в Лятошинського (той був не лише видатним композитором, але й талановитим педагогом). У студентські роки долучається до групи «Київський аванґард». У 1970-ті поступово відмовляється від традиційних технік аванґарду, переорієнтовуючись на постмодернізм. Сам автор називає свій стиль «мета-музикою» («метафоричною музикою»). У творах цього періоду переважають медитативні настрої. Такий напрям іменують «тихою музикою» — особливим методом творчого висловлювання, де мовчання, паузи іноді більш промовисті й насичені змістом, аніж звук. Одним із найбільш відомих творів композитора є вокальний медитативний цикл «Тихі пісні».

Мирослав Скорик — нащадок родини з глибокими музичними традиціями. Сестра бабусі — співачка світової слави С. Крушельницька, дід — фольклорист і хоровий диригент І. Охримович. Тому не дивно, що вже в шестирічному віці Мирослав почав писати свою першу музику до віршиків з букварика.

Навчаючись у Львівській консерваторії, створив вокально-інструментальний ансамбль «Веселі скрипки» — так композитор започаткував новий напрямок української естрадної пісні, у якому поєднав український мелос і поезію з джазом, танго, блюзом, халі-галі, босановою тощо.

Творив у неоромантичному стилі, необароковому і неофольклорному («Карпатський концерт», «Гуцульський триптих»), писав розважальні твори для естрадних гуртів, музику для кіно та мультфільмів. На запрошення Сергія Параджанова, написав музику до культового фільму «Тіні забутих предків».

Леонід Грабовський здав іспити в консерваторію екстерном і вступив на композиторський факультет у клас Левка Ревуцького, а згодом Бориса Лятошинського.

Своєю творчістю ламав непорушні шаблони і стереотипи, творив власний унікальний стиль, у якому нівелюється конфлікт традиції й експерименту. Його творчий прийом — це застосування деяких математичних методів для моделювання музичних процесів. Український фольклор, прочитаний через новітні технічні засоби, — це, до прикладу, «Чотири українські пісні» для хору з оркестром. Твір зайняв перше місце на Всесоюзному конкурсі молодих композиторів, і був удостоєний високої оцінки Дмитра Шостаковича.

Визначними представники нового покоління української композиторської школи є Олександр Козаренко і Золтан Алмаші.

ТУРКЕВИЧ, ДИЧКО, ПОЛЬОВА

Львів'янка **Стефанія Туркевич** — перша композиторка, чия творчість увійшла до золотого фонду української музичної спадщини.

Походила зі священничої родини з міцними музичними традиціями. Здобула якісну мистецьку освіту у Львові (як піаністка в класі Василя Барвінського). Продовжила навчання у Віденській музичній академії. Одна з перших українок, які захистили дисертацію і отримали звання доктора філософії. У 1944 році емігрувала до Відня, а за два роки — до Великобританії.

Стефанія Туркевич — перша українська жінка-композиторка, творчість якої була на рівні епохи і навіть в її авангарді. У композиторському доробку мисткині — твори від вокальних мініатюр до симфонічних полотен: сюїти, варіації, балети, дитячі опери, солоспіви в супроводі фортепіано, триптих для жіночого хору. Довгі роки твори композиторки були заборонені і майже забуті в Україні.

Лєся Дичко — випускниця композиторського факультету Київської консерваторії, аспірантка Бориса Лятошинського. Лауреатка Державної премії УРСР ім. Т. Шевченка, премії «Київ» ім. А. Веделя, нагороджена орденами Святого рівноапостольного князя Володимира III ступеня, княгині Ольги III ступеня.

Хоровий жанр провідний у творчості Лєсі Дичко. Вона надає перевагу монументальним формам — хоровим циклам, кантатам, ораторіям. Їй особливо вдається синтезувати академічні жанри і мотиви прадавніх містерій. Таке нове прочитання обрядової музики можна описати терміном «неоміфологізм» (цикл «Чотири пори року», фольклорні обробки та хорова опера «Золотослов» на тексти народних пісень).

В інтерв'ю 2003 року композиторка зізналася: «Сучасна музика мене цікавить значно менше, ніж фольклор тисячолітньої давності».

Киянка **Вікторія Польова** — українська композиторка, лауреатка Національної премії України імені Тараса Шевченка.

Працює в симфонічному, хоровому, камерно-інструментальному жанрах. Ранній період творчості пов'язаний з естетикою авангарду, а з кінця 1990-х її музика стилістично тяжіє до так званого «сакрального мінімалізму». Значне місце в творчості Вікторії Польової займає вивчення та втілення в музиці богослужбних текстів.

Вікторія Польова

Лєся Дичко

Стефанія Туркевич

СТАНКОВИЧ

Євген Станкович, лауреат Шевченківської премії, Герой України.

Ще один геній українського народу, відомий лише поціновувачам високого мистецтва. Автор шести симфоній, дев'яти камерних симфоній, декількох опер і балетів, музики до багатьох спектаклів і кінофільмів. Його камерна симфонія № 3 внесена до десятки кращих симфоній світу за 1985 р.

Композитор вважає український фольклор унікальним явищем у світовій культурі. Любить вводити в оркестрову партитуру старовинні народні інструменти, голоси природи, галас і гомін народних гулянь, незвичайні звучання. Коли почав захоплюватись музичним авангардом і творити в цьому стилі, зрозумів, що українці грали авангард ще тисячу років тому.

Народився в родині вчителів у Сваляві на Закарпатті. Закінчив Ужгородське музичне училище. Навчався у Львівській державній консерваторії, а згодом у Київській — у Бориса Лятошинського і Мирослава Скорика.

Драматична історія в опери Станковича «Цвіт папороті». Твір був написаний на замовлення французької концертної фірми «Алітепа» для всевітньої виставки в Парижі. Прем'єра мала відбутись у палаці «Україна», були запрошені французькі представники. Однак під час генеральної репетиції надійшов дзвінок із Москви від секретаря ЦК КПРС Михаїла Сулова, який наказав заборонити виставу, а декорації та костюми знищити. Бо занадто українська. Прем'єра відбулася лише 15 грудня 2017 року в Львівському національному театрі опери та балету ім. Соломії Крушельницької.

УДК 821.161.2-97

В 48

Науково-популярне видання

Ярина Винницька
КОВЧЕГ МУЗИКА

Тексти — Ярина Винницька, Марко Роберт Стех, Роксолана Гавалюк

Художники — Андрій Єрмоленко, Олена Сметана, Катерина Дендюк, Ольга Ткаченко, Данило Мовчан

Макетування — Анна Гіренко

Літературний редактор — Ольга Бондарук

Науковий консультант — Роксолана Гавалюк

використані фото гурту «Хорея Козацька» (автор Світлана Мінаєва), гурту Курбаси (автор Анна Сенік), Домініки Чекур, Євгена Стаковича, Мирослава Скорика, Валентина Сильвестрова, Леоніда Грабовського, фото намиста Слави Салюк.

Винницька Ярина

В 48 КОВЧЕГ МУЗИКА / Ярина Винницька. — Львів : Видавництво Ковчег, 2020. — 52 с.

ISBN 978-966-97900-4-0

Ця книга — путівник по українській музичній спадщині від архаїчних колядок до «Червоної Руги». Тут зібрані усі найзнаковіші постаті українського музичного пантеону, унікальні музичні артефакти, цікаві історії з життя українських композиторів.

Книга є фактично програмою одноіменного концерту-хрестоматії, що вмістить найкращі шедеври української музичної спадщини — народні пісні, давні духовні наспіви, шедеври українського бароко, музику класиків і сучасних українських композиторів — під диригуванням Оксани Линів за участі найкращих українських етно-гуртів — «Даха Браха», «Хорея Козацька», «Курбаси», Уляни Горбачевської, Молодіжного симфонічного оркестру України, чоловічого хору «Дударик», Київського дівочого хору ім. М. Лисенка. За QR-кодами, розміщеними у книзі, можна буде прослухати усі головні музичні доріжки концерту.

УДК 821.161.2-97

Підписано до друку 21.09.2020. Формат 70x100/8. Друк офсетний.
Гарнітура AdihausDIN. Умовн. друк. арк. 8,45. Наклад 1000 прим. Зам. № 21/09-1

Віддруковано з оригінал-макету
у друкарні ПП «Компанія Скат»
м. Харків, пр. Московський 199

УКФ

Ввидання підготовлено за підтримки
Українського культурного фонду.
Позиція Українського культурного фонду
може не збігатись з думкою авторів.

К О В Ч Е Г
У К Р А І Н А

арт-платформа «Ковчег» (Ярина Винницька, Дмитро Осипов)

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №6699 від 28.03.2019
ФОП Осипов Дмитро Леонідович

Адреса для листування:
м. Львів, 79008, вул. Вірменська, 30/3а

Ковчег Україна

© Видавництво Ковчег, 2020
© Тексти — Ярина Винницька, Марко Роберт Стех, Роксолана Гавалюк, 2020
© Ілюстрації — Андрій Єрмоленко, Олена Сметана, Катерина Дендюк,
Ольга Ткаченко, Данило Мовчан, 2020

ISBN 978-966-97900-4-0

